

Лось О.М.

старший викладач кафедри
теорії та методики музичного мистецтва
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Сергєєва Л.О.

старший викладач кафедри
теорії та методики музичного мистецтва
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(м. Хмельницький)

Удосконалення форм і методів самостійної роботи майбутніх учителів музики над творами великої форми

У статті розглядається самостійна робота студентів як найважливіша складова навчального процесу у вищих навчальних закладах. Визначається сутність поняття "самостійна робота". Аналізується значення самостійної роботи майбутніх учителів музики та її якісна організація в системі музично-педагогічної підготовки. Автори пропонують умови самостійної роботи майбутніх учителів музики: осмисленість занять, слухове уявлення конкретної звукової мети, визначення основних виконавських труднощів, постійний контроль, наполегливість у викориненні помилок тощо. Особлива увага приділяється формам та методам самостійної роботи студентів у процесі вивчення творів великої форми. Визначено практичні рекомендації які сприяють у студентів розвитку музично-виконавської підготовки, творчому мисленню, музичальності та закріплюють навички самостійної роботи над творами великої форми.

Ключові слова: музично-виконавська підготовка, самостійна робота, твори великої форми.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Як відомо, основним завданням вищої освіти є надання студентам необхідних знань, умінь та навичок для майбутньої професійної діяльності, а сьогодні пріоритетним завданням постає набуття ними навичок самоосвітньої діяльності. Самостійна робота студентів – основа їхнього успіху в навчанні, найважливіша складова навчального процесу у вищому навчальному закладі. Сучасні програми Міністерства освіти і науки України приділяють самостійній роботі студентів до 2/3 загального обсягу навчального часу. Це свідчить про те, що самостійна робота – важливий резерв підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців, в процесі якої у студентів відбувається формування відповідних знань, умінь та навичок, забезпечується засвоєння основних прийомів пізнавальної діяльності, формується інтерес до творчої діяльності та спроможність вирішувати практичні завдання. Під час навчання у вищому навчальному закладі майбутні вчителі музики повинні отримати навички послідовної самоосвіти, а засобом досягнення цієї мети є їх самостійна робота. Таким чином, проблема організації й удосконалення форм і методів самостійної роботи студентів набула особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми... До вивчення проблеми впливу самостійної роботи на формування висококваліфікованого фахівця зверталися такі вчені, як А.Алексюк, С.Архангельський, В.Загвязинський, Н.Левітов, І.Лернер, П.Підкасистий, С.Солдатенко та інші. У дослідженнях музично-педагогічної освіти самостійну роботу студентів вивчали Є.Абдулін, О.Апраксина, Л.Арчажнікова, Л.Кожевнікова, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Щолокова та ін.

У науково-методичній літературі, присвяченій інструментально-виконавській діяльності, питання самостійної роботи розглядали такі автори, як Л.Баренбойм, О.Гольденвейзер, Й.Гофман, Г.Нейгауз, Л.Ніколаєв, М.Фейгін, Г.Ципін та сучасні науковці А.Корженевський, В.Кузенкова, О.Прищепа та інші.

Отже, питання організації самостійної роботи студентів не можна назвати новими, хоча актуальність цієї теми є очевидною в світі тенденцій, притаманних музично-педагогічній освіті. Інструментально-виконавська підготовка студентів мистецьких факультетів вищої школи, яка є важливою складовою фахової підготовки, має значні резерви для виявлення індивідуальності, самостійності, творчої активності та залучає майбутніх учителів музики до виконавських традицій, норм музичної культури, художньо-естетичних цінностей.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення і теоретичне обґрунтування сутності поняття «самостійна робота» та розробка практичних рекомендацій щодо самостійної роботи студентів над творами великої форми в процесі музично-виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу... У вузівській практиці тривалий час роль самостійної роботи студентів дещо недооцінювалося. Усе закінчувалося закликами до студентів більше працювати самостійно, а викладачам ставити вищі вимоги до студентів. Сьогодні вища школа поступово переходить від передачі інформації до керівництва навчально-виховною діяльністю студентів.

О.Рудницька зазначає, що самостійна робота – найважливіша форма навчальної діяльності. Вона спрямована на виконання навчальних завдань, може здійснюватися з допомогою і без допомоги та присутності викладача, мати репродуктивний і творчий характер. Мистецтво викладача полягає в тому, щоб якомога частіше стимулювати прояви самостійності в учнів в усіх видах їх навчальної діяльності, навчити організувати її [7, с. 141].

Самостійна робота в процесі музично-інструментальної підготовки забезпечується всім ходом уроку з викладачем. Існує навіть так звана «напівсамостійна» форма роботи на уроці як модель домашньої. Адже в домашній роботі не може бути ніяких особливих форм і методів, які б не використовувались на уроках. І тому кожен урок має бути зразком, «прообразом» домашньої роботи. Об'єм роботи, порядок відпрацювання, чергування форм, вибір методів – усе це обумовлюється й окреслюється на уроці. Студент повинен навчитись раціонально розподіляти час, необхідний для виконання поставлених завдань. Ще одна проблема – навчитись контролювати результат своїх занять: недостатньо лише «відсидіти» за інструментом необхідну кількість часу і формально «пройти» всі «обов'язкові» форми та методи – треба ще досягти певного рівня якості на певному етапі роботи.

Основні умови плідної самостійної роботи майбутніх учителів музики:

- осмисленість занять;
- уміння слухати свою гру;
- слухове уявлення конкретної звукової мети;
- правильне визначення основних труднощів, як наслідок – виокремлення складних побудов чи окремих елементів музичної тканини, зосередження на них уваги;
- усвідомлення першочергових завдань та шляхів їх вирішення;
- постійний контроль за якістю звучання та підпорядкування всієї, навіть суто технічної роботи музичному змісту;
- наполегливість у викоріненні помилок.

Серед творів різних жанрів, які опановують студенти в процесі музично-виконавської підготовки, виконання творів великої форми зазвичай викликає у них найбільше утруднень. Робота над творами великої форми передбачає наявність у студентів відповідних знань та вміння узагальнювати власні виконавські навички. До творів великої форми належать сонатини, сонати, варіації, рондо, концерти. Їм притаманна різноманітність змісту, значна протяжність розвитку музичного матеріалу. Великі за обсягом твори мають складну форму побудови, основою якої є представлення музичними засобами не тільки різних дійових осіб, а також конфлікту між ними та відповідних драматичних колізій. Складний, багатогранний зміст творів великої форми вимагає вирішення різних художніх та піаністичних завдань, уміння підпорядкувати всю дію в творі одному наскрізному розвитку для досягнення єдності виконання [2, с. 211].

Термін «соната» походить від італійського *sonare* (звучати, грати). Соната – це музична форма, яка складається з декількох (як правило – трьох-чотирьох) частин. Перша з них найчастіше написана у формі сонатного *allegro*.

Сонатина – це соната, якій притаманні малий розмір, простота змісту, наявність невеликої розробки або її відсутність. Музичні твори у формі сонатини можуть складатися з однієї чи декількох невеликих частин. Сонатини слугують підготовчим етапом до виконання сонат.

Варіації – форма музичного твору, заснована на викладенні теми та наступних її змінах при повтореннях. Такі повторення та зміни основної мелодії притаманні й для багатьох народних танців і пісень. З цих форм народної творчості згодом і розвинулись варіації. Тема – це музична побудова, яка складає основну думку музичного твору чи його частини. У варіаціях може змінюватись не тільки тема, а й її супровід. Своєрідністю варіацій є те, що вони поєднують в собі елементи як великої, так і малої форм (кожна варіація окремо – невелика п'єса, а всі разом – велика форма).

Рондо – це музична форма, в якій одна й та ж сама тема проводиться не менше, ніж тричі, а між її проведеннями розміщено частини іншого змісту, кожен раз – нового (рефрен та епізоди). Рондо походить від хороводних танків з приспівом (коло).

Термін «концерт» походить від італійського *concerto* – згода, з'єднання між голосами й інструментами та *concertare* – змагання. Концерт – циклічний твір, найчастіше – тричастинний, написаний для інструменту соло з оркестром. Специфічною властивістю партії соліста в концертах є віртуозність.

У процесі самостійної роботи при вивченні творів великої форми майбутні вчителі музики повинні розв'язати такі виконавські завдання:

- точний розбір нотного тексту в усіх його дрібних деталях, усвідомлення художнього значення авторських ліг, пауз, штрихів, динамічних і темпових вказівок;
- логічність та конструктивність побудови сонатної форми;
- «динамізм» – глибокі внутрішні контрасти, відображення в контрастних темах різних емоційних станів;
- вироблення вміння переключатися з одного емоційного тону в інший;
- уміння вибирати потрібний темп;
- максимальна образно-емоційна індивідуалізація тем сонати при мінімальному варіюванні темпів;
- оволодіння прийомами виконання швидких пасажів *legato*, *non legato*;
- осмислення виразно-сміслових функцій паузи;
- усвідомлення особливостей педалізації;
- здатність охоплення цілого й подолання пов'язаних з цим труднощів;
- ознайомлення зі всіма частинами циклу.

Перед тим, як детально починати самостійну роботу над сонатиною (сонатою), слід ознайомитись з її будовою, визначити межі розділів (експозиція, розробка, реприза), образні характеристики тем (головної, побічної, зв'язуючої, заключної партій), тональний план, ладотональний контраст. Головну партію в експозиції

та репрізі можна вивчати паралельно, тому що різниця між ними в тексті, як правило, є незначною. При вивченні побічної партії в експозиції та репрізі потрібно усвідомити тональні зміни і вчити як і головну партію – паралельно. Так само можна працювати над зв'язуючою та заключною партіями, якщо вони є. Слід домагатись якнайбільш чіткого виявлення індивідуальних особливостей кожної теми. Важливим є правильне відчуття й втілення виражального змісту штрихів. При вивченні розробки слід також застосовувати аналітичний підхід: знаходити фрагменти основних тем, поліфонічні уривки, епізоди кантиленного характеру, технічно складні елементи фактури тощо та опрацьовувати їх, виходячи з конкретних для кожного з них завдань.

При розучуванні значною складністю є виконавське виявлення контрастності на близьких фрагментах твору. Тут необхідна швидка слухова реакція на зміни образних станів, які відбуваються в музиці.

Для класичних сонат типовим є супровід мелодії у вигляді «альбертєвих басів». Його потрібно виконувати з ледь помітною опорою на бас, нижні звуки не слід затримувати пальцями. Важливо вміти досягати й утримувати темпову єдність, відчувати ритмічний пульс, який об'єднує в єдине ціле окремі розділи твору. При виконанні класичних сонат потрібно ясно відчувати сильні долі такту (особливо в затактованих побудовах і при синкопах).

У класичних сонатах використання педалі є обмеженим. Педаль не повинна бути густою, щоб не затушовувати чіткість ліній та супроводу.

Цілісне оформлення твору потребує нових форм та методів самостійної роботи. Вирівнювання швидкості виконання відбувається за епізодом, який найкраще відповідає авторському темпу. Пропонується також:

- гра твору з початку й до кінця, незважаючи на помилки та зупинки;
- гра твору два-три рази поспіль для досягнення витривалості виконання;
- гра з педаллю та без неї;
- гра напам'ять і по нотах;
- «інструментування» (уявлення фортепіанної фактури як симфонічної партитури);
- диригування.

У процесі самостійної роботи над варіаційним циклом потрібно:

- визначити особливості побудови (строгі чи вільні варіації, прийоми розвитку мелодії та супроводу);
- з'ясувати структурні та виражальні особливості теми, зіграти її переконливо, рельєфно, оскільки вона повинна ясно закарбуватися у пам'яті слухача;
- у кожній з варіацій знайти риси інтонаційно-ритмічної, гармонічної, фактурної подібності або жанрової розрізненості з нею. Цьому допоможе програвання або «внутрішнє» проспівування теми, відображеної в різних типах варіацій;
- вивчати варіації можна в довільному порядку;
- залежно від завдань в кожній з варіацій працювати над ними, як над п'єсами, поліфонією, етюдами тощо;
- визначити кульмінаційну вершину циклу; досить часто кульмінаційною є фінальна варіація, більш динамічна й значна за розмірами;
- уміти охоплювати музичну форму в цілому (тему і варіації) та гнучко переключатись на образний зміст кожної з них; цезури між варіаціями потребують відчуття міри;
- на заключному етапі роботи над формою варіацій необхідно уточнити розвиток основного образу, характер якого поступово змінюється, продумати темп виконання. В більшості варіаційних циклів доречними є темпові відхилення в окремих варіаціях.

Таким чином, самостійна робота студентів над творами великої форми включає різноманітні види навчальної діяльності, яка відбувається без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом. Правильна організація самостійної роботи студентів дозволяє розвивати творчу активність, спостережливість, удосконалює формування майбутнього спеціаліста.

Висновки... Отже, стає зрозумілим, що ефективність самостійної роботи над творами великої форми у студентів мистецького профілю залежить від умов її організації, змісту і характеру завдань, логіки їх побудови, якості результатів в процесі виконання цієї роботи, що сприяє підвищенню рівня музично-теоретичної підготовленості, формує виконавську культуру, здатність творчо мислити та забезпечує досягнення високих результатів у навчальній діяльності. Розглянуті форми і методи самостійної роботи розвивають та удосконалюють творче мислення студентів, їхню музикальність, інтелектуальну культуру, утверджують особистісно-ціннісну фахову позицію.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексеев А.Д. Методика обучения игре на фортепиано [3-е изд., доп.] / А.Д.Алексеев. – М.: Музыка, 1978. – 276 с.
2. Воробкевич Т.П. Методика викладання гри на фортепіано / Т.П.Воробкевич. – Львів: ЛДМА, 2001. – 244 с.
2. Йовенко З.Н. Общее фортепиано: вопросы методики / З.Н.Йовенко. – К. : Музична Україна, 1989. – 95 с.

3. Кузенкова В.П. Форми і методи самостійної роботи студентів над художнім і технічним репертуаром. З музично-педагогічного досвіду: [збірник статей] / В.П. Кузенкова. – Харків: “Видавництво САГА”, 2008. – С. 87 – 96.
4. Милич Б.Е. Воспитание ученика-пианиста в 3-4 классах ДМШ / Б.Е. Милич. - К.: Музична Україна, 1979. – 63 с.
5. Прищеп О.П. Самостійна робота студентів у процесі фортепіанної підготовки / О.П. Прищеп. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2011. – №6. - С. 69-71.
6. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: [навчальний посібник] / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
7. Савшинский С.И. Пианист и его работа / С.И. Савшинский. – Л.: Советский композитор, 1968. – 124 с.
8. Способин И.В. Музыкальная форма: учебник / И.В. Способин. – М.: Музыка [6-е изд], 1980. – 394 с.

Аннотация

Лось О.Н., Сергеева Л.А.

Совершенствование форм и методов самостоятельной работы будущих учителей музыки над произведениями крупной формы

В статье рассматривается самостоятельная работа студентов как важнейшая составляющая учебного процесса в высших учебных заведениях. Определена суть понятия “самостоятельная работа”. Анализируется значение самостоятельной работы будущих учителей музыки и её качественная организация в системе музыкально-педагогической подготовки. Авторы предлагают условия самостоятельной работы будущих учителей музыки: осмысленность занятий, слуховое представление конкретной звуковой цели, определение основных исполнительских трудностей, постоянный контроль, настойчивость в исправлении ошибок и т.д.

Особое внимание уделяется формам и методам самостоятельной работы студентов в процессе изучения произведений крупной формы. Определены практические рекомендации, которые способствуют развитию у студентов музыкально-исполнительской подготовки, творческому мышлению, музыкальности и укреплению навыков самостоятельной работы над произведениями крупной формы.

Ключевые слова: музыкально-исполнительская подготовка, самостоятельная работа, произведения крупной формы.

Summary

Los’ O.M., Sergeieva L.O.

Mastering of Forms and Methods of Individual Work of the Future Music Teachers on Large Music Works

Individual work of students as the most important component of educational process in higher educational institutions has been examined in the article. The essence of the notion “individual work” has been determined. The meaning of individual work of the future music teachers and its qualitative organization in the system of music-pedagogical preparation has been analyzed. The author offers conditions of individual work of the future teachers of music: meaningfulness of the lessons, acoustic presentation of specific sound goal, determination of the main performance difficulties, constant control, persistence in mistakes correction, etc.

Special attention is paid to the forms and methods of individual work of the students in the process of learning of large music work. Practical recommendations favouring to the development of music-performing preparation of students, creative thinking, musicality and strengthening of skills of individual work on the large music works.

Key Words : performing preparation, individual work, large music works.

УДК 78:929 -51 Горовици (477.54)(09)(045)

Мархайчук Н.В.

канд. мистецтвознавства,
доцент кафедри українознавства ХДАДМ;
п.н.с. відділу Зводу пам’яток ХНМЦ ОКС.
(м.Харків)

Захарова С.І.

викладач-методист,
зав. відділом спеціального фортепіано ХССМШ-і;
ст. викладач кафедри спеціального фортепіано
ХНУМ ім. І.П. Котляревського.

**Представники родини Горовици в музичній освіті Харкова
(до історії музичної педагогіки в Україні)**

В публікації висвітлюється значення Олександра Йоахимовича Горовици та Ретіни Самійлівни Горовици в музичному житті Харкова. Завдяки свідченням сучасників та історичним розвідкам науковців педагогічна діяльність та методика роботи Р.Горовици з учнями різного віку оприлюднена і чекає подальшого осмислення.